

Найбільший внесок В.Ф. Петрунь зробив у розвиток окремого напрямку науки — археологічної петрографії, яка значно розширює пізнавальні можливості археологічних досліджень. Вчений не лише знайшов місце археологічної петрографії в науковій систематиці, а й розробив її методичну базу і дослідив історію. Сутність археологічної петрографії полягає у визначенні виду тієї чи іншої кам'яної або мінеральної сировини, використаної для виготовлення артефактів, та встановленні місця її походження. Однією зі складових цієї наукової дисципліни, яка розвинулася на перетині історичної та природничої наук, є складання карт родовищ різних видів сировини. Шукаючи матеріали для них, учений під час своїх літніх відпусток за власні кошти зібрав багатотисячну колекцію петрографічних зразків, яку ще за життя подарував Одеському археологічному музею НАН України. Проте повні результати цього картографування йому, на жаль, опублікувати не вдалося.

Нині вже неможливо уявити археологію України та сусідніх країн (Молдови, Росії) без петрографічно визначених В.Ф. Петрунем матеріалів низки відомих пам'яток — від палеоліту до середньовіччя, які почасти супроводжувалися даними спеціальних аналізів. Наведімо найголовніші з них за періодами: ранній палеоліт (Рокосово тощо), пізній палеоліт (Велика Акарка, Анетівка II, Міра, Ліски, Івашків VI, Михайлівка), мезоліт (Фронтове, Абузова Балка, Добрянка), неоліт (Гіржеве), енеоліт (Майданецьке, Березівська ГЕС, Усатове), доба бронзи (Воронівка II, Струмок III, Виноградний Сад, Безіменне I і II), античність (Ольвія, Березань, Ніконій, Тіра, Молога). Крім того, слід згадати його ви-

значення речей з окремих кладів (Кетрошицький, Корбунський), а також деяких категорій джерел (бойові сокири, ливарні форми, будівельні матеріали тощо). Більшу частину з них опубліковано, але значна кількість визначень, зроблених на прохання багатьох археологів, відома здебільшого з їхніх попередніх повідомлень і очікує «свого часу». Петрографічні визначення В.Ф. Петруня дали змогу зробити багато важливих висновків історичного характеру. Вони стосуються переважно встановлення різних контактів мешканців окремих поселень і цілих районів (сировинних, обмінно-торговельних тощо), а в деяких випадках — навіть шляхів конкретних міграцій і переселень груп населення.

Крім геолого-стратиграфічних, геоморфологічних та петрографо-мінералогічних, у доробку В.Ф. Петруня можна знайти праці, присвячені історії використання мінералів та гірських порід у первісній техніці, дослідженню складу валких домішок у кераміці, остеологічним матеріалам і навіть значенню археологічних ознак у становленні ноосфери Землі. Загалом цей список, не враховуючи спеціальних геолого-мінералогічних та інженерно-геологічних, налічує понад 100 праць, з яких значна кількість була надрукована у провідних фахових часописах та серійних археологічних виданнях. Отже, внесок В.Ф. Петруня в археологію слід оцінити як дуже значний, різноманітний, але, на жаль, поки що належно не оцінений.

Свігла пам'ять про Віктора Федоровича — самовідданого науковця, фахівця та ерудита, а також добру, чуйну і високоінтелігентну людину — на довгі роки залишиться в серцях усіх археологів, які його знали, і назавжди — в історії археологічної науки.

Г.Ю. Івакін, Л.А. Яковлева, Ф. Джинджан

КРУГЛИЙ СТІЛ «АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ І ФРАНЦІЇ» — «LES REGARDES CROISÉES DES ARCHEOLOGES UKRAINIENS ET FRANÇAIS»

19 листопада 2004 р. у Конференц-залі Президіуму Національної Академії наук України під егідою Інституту археології НАН України та Посольства Франції в Україні відбувся круглий стіл: «Археологія України і Франції» — «Re-

© Г.Ю. ІВАКІН, Л.А. ЯКОВЛЕВА, Ф. ДЖИНДЖАН, 2005

gardes croisés archéologues ukrainiens et français». Організаторами його були з українського боку, від Інституту, — заступник директора з питань науки, докт. істор. наук Г.Ю. Івакін та ст. н. с., канд. істор. наук Л.А. Яковлева; з французького, від Посольства Франції в Україні, — радник з питань культури та співробітництва пан

Під час роботи семінару. Доповідь пана П. Донабедеяна.

П. Донабедеян. Ця наукова подія завершила низку акцій 2004 р., що проходили у контексті офіційних урочистостей між нашими країнами за програмою «Рік Франції в Україні», і продовжила традицію конференції «L'Archéologie de l'Ukraine», що пройшла 16 жовтня 1999 р. у великому амфітеатрі Сорбонського Пантеону (у рамках міждержавної програми «Рік України у Франції» — «Regardes sur la culture ukrainienne»). У Парижі ця конференція відбулася у Сорбонському Університеті (організатори — ректор університету проф. М. Каплан і проф. Ф. Джинджан) та ІА НАН України (організатори — директор, академік П.П. Толочко та ст. н. с. Л.А. Яковлева). Доповіді опубліковано у відомому французькому археологічному журналі «Dossiers d'Archeologie» n°226-sept., Dijon, 2001. Вперше випуск цього журналу було цілком присвячено сучасним дослідженням української археології, що відкрило широкому колу європейських читачів багатство та розмаїтість археологічних пам'яток України. Автори статей, П.П. Толочко, С.Д. Крижицький, О.Г. Корвін-Піотровський, В.Ю. Мурзин, Л.А. Яковлева, Ф. Джинджан, П. Дюпон, Ж.П. Моен, окреслили основні напрямки досліджень, приділяючи значну увагу результатам сучасних розкопок найвідоміших археологічних пам'яток і відзначаючи суттєву роль міжнародного наукового співробітництва між вченими українського Інституту археології і низкою наукових закладів Європи, зокрема Франції.

Київський круглий стіл «Археологія України і Франції» — «Regardes croisés archéologues ukrainiens et français» продовжив науково-культурні українсько-французькі взаємини.

Як у Парижі, так і в Києві, ці наукові конференції проходили у руслі сучасного погляду на ре-

зультати нових археологічних досліджень від палеоліту до середньовіччя. Така загальна тенденція трансверсального погляду на сучасну археологію дає змогу зібрати в одному залі фахівців з різних періодів прадавньої і давньої історії та окреслити фундаментальні напрями й перспективи сучасних археологічних досліджень. Саме такий підхід приваблює до цих конференцій представників різних наукових та культурних закладів: як відомих вчених, музеєзнавців, так і студентської молоді, а також представників міжнародних дипломатичних організацій України та Франції, української діаспори та преси. Зокрема, за київським круглим столом зібралися представники Інституту археології НАН України, Посольства Франції в Україні, Кафедри археології Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Магістерської програми Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Археологія та давня історія України», Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, Музею історії м. Києва, Національного заповідника «Софія Київська» та інші.

Конференція розпочалася вітальною промовою пана Гліба Івакіна, який окреслив сучасні напрями досліджень Інституту археології НАН України і його наукових зв'язків з різними європейськими археологічними закладами і особливо із Францією. У відповідь пан Патрік Донабедеян підкреслив плідність франко-українського наукового співробітництва у галузі археології і давньої історії.

Наукові виступи розпочалися доповіддю «Заселення Європи у верхньому палеоліті» професора Сорбонського університету Франсуа Джинджана, який дав характеристику верхньому палеоліту Європи з його розподілом на основні хронологічні етапи, що були тісно пов'язані з

Докт. істор. наук Г.Ю. Івакін та проф. Ф. Джинджан

кліматичними змінами верхнього плейстоцену, існуванням географічних регіонів з відповідним зооценозом, формуванням і розвитком різних технокомплексів.

Доповідь професора Араського університету Жан-П'єра Ариньона «Україна і Європа у XI столітті» було присвячено аналізу міжнародних відносин Київської Русі і, зокрема, непересічній ролі Києва як одного із впливових тогочасних політичних та економічних центрів Європи.

У доповіді «Нові розкопки стародавнього Києва» заступника директора ІА НАНУ Гліба Івакіна окреслено основні напрями сучасних досліджень Верхнього Києва X—XIII ст. та представлено результати останніх розкопок території Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Завідувач Відділу археології кам'яної доби ІА НАНУ Леонід Залізник у своїй доповіді «Культурно-історичні провінції первісної України» розглянув три великі регіони України, кожен з яких здавна мав стійкі культурні зв'язки з певними регіонами Євразії. З фінального палеоліту до середньовіччя Південний Захід України постійно контактував з Балтією, Подністров'я та Побужжя — з Подунав'ям та Балканами, а степове Надчорномор'я та Надазов'я були західною периферією великого євразійського степу. Така усталена орієнтація трьох культурно-історичних провінцій України зумовила своєрідність історичної долі кожної з найдавніших часів і до наших днів.

У доповіді «Мистецтво верхнього палеоліту Європи за даними нових досліджень» ст. н. с. Людмила Яковлева подала результати своїх досліджень за матеріалами верхньопалеолітичних поселень Мізіна, Англъ сюр Англена, Костенок 1. Поглиблені дослідження планіграфії поселень та витворів мистецтва дозволили авторці виявити на цих пам'ятках існування складних естетико-символічних систем, втілених у наскельних зображеннях, архітектурних конструкціях із кіс-

ток мамонта, дрібній пластиці, орнаменті, розглянути формування культурних традицій у контексті специфіки відповідного типу палеоекономіки в різних географічних регіонах Європи.

У доповіді вченого секретаря ІА НАН України ст. н. с. Олексія Корвіна-Піотровського «Поселення-гіганти трипільської культури» був представлений сучасний погляд на проблеми поселень-гігантів трипільської культури у руслі цивілізаційного та урбаністичного процесів. Відзначено, що цей феномен не виходив за межі розвитку первісного суспільства, але залишає відкритою для вивчення проблему його виникнення за доби енеоліту на теренах України.

Доповідь завідувача Відділу скіфо-сарматської археології ІА НАН України докт. істор. наук Сергія Скорого присвячено стану вивчення пам'яток скіфської доби на теренах України та новітнім досягненням у цій галузі. Доповідач, зокрема, ознайомив аудиторію з найважливішими підсумками досліджень поховальних старожитностей скіфської еліти та унікальними знахідками, що походять з Великого Рижанівського кургану та кургану Скіфська Могила. Ці поховальні пам'ятки були розкопані в дніпровському лісостеповому Правобережжі протягом 1995—2002 рр. співробітниками українсько-польської експедиції на чолі зі С.А. Скорим та директором Краківського Інституту археології Ягеллонського університету, професором Я. Хороровським.

У доповіді «Антична Ольвія. Нові дослідження» ст. н. с. ІА НАН України Валентина Крапівіна розповіла про нові масштабні дослідження в Ольвії, а також про діяльність цього відомого археологічного заповідника.

Проведені конференції висвітлили різноманітність та перспективність подальших археологічних досліджень в контексті численних національних і міжнародних науково-дослідних проєктів. Останніми роками завдяки низці франко-українських проєктів між ІА НАН України, КНУ ім. Т. Шевченка та національними університетами Франції у Парижі, Нантері, Бордо, Арасі, Екс-сан-Провансі, Монполье і CNRS, MAN проводяться розкопки та мультидисциплінарні дослідження, а також виходять друком і готуються до публікації окремі наукові та науково-популярні збірки й монографії, каталоги виставок та музейних експозицій, які висвітлюють досягнення у галузях палеолітознавства, скіфології, античності, візантиністики.

За останнє десятиліття співробітництво України в галузі археології з низкою науково-дослідних і музейних закладів Франції втілюється не тільки у низці спільних наукових проєктів, але й у нових музейних експозиціях, серед яких необхідно відзначити оновлену експозицію палеоліту

в Музеї національних старожитностей Франції у Сен-Жермен (MAN), де висвітлено результати нових польових досліджень відомого верхньопалеолітичного поселення з наскельними зображеннями у Англь сюр Анген, проведені Л.А. Яковлевою і Ж. Пенсон у рамках франко-українського співробітництва між ІА НАН України і MAN, CNRS UMR 7041. Спільні франко-українські проекти у галузі палеоліту представлені низкою програм, підтриманих ІА НАНУ, КНУ ім. Т. Шевченка, Національним центром наукових досліджень Франції (CNRS), Міністерством закордонних справ Франції та Міністерством освіти та науки України. З української сторони у роботі програм беруть участь Л. Яковлева, С. Рижов, М. Гладкіх, П. Шидловський, І. Сапожніков, Г. Сапожнікова, В. Степанчук, а з французької — Ф. Джинджан, С. Конік, Ф. Базіль. Помітним кроком у франко-українському співробітництві стала спільна програма «Матеріальна культура та довкілля у палеоліті заходу України», підтримана CNRS та INTAS. Українську сторону представляли В. Гладилін, Л. Кулаковська, О. Ситник, В. Ткаченко, В. Усик, Францію — Ж.-М. Женест, Е. Боеда, Л. Меньян, Ю. Пліссон. Чимало цікавого з експериментальної археології у галузі палеоліту пізнали українські дослідники (Л. Кулаковська, В. Усик, В. Чабай) під час стажування в «Археодромі» у Бургундії (м. Бон).

Серед проведених останніх виставок «L'or des rois scythes» у 2001 р. та «Au temps des mammoths» у 2004 р. особливе місце посідає виставка унікальних українських експонатів скіфського золота «L'or des rois scythes», що проходила у відомому палаці експозицій Grand palais у Парижі, а до того була широко представлена у Сполучених Штатах Америки. Завдяки плідному співробітництву між українськими, американськими та французькими археологами цю виставку було підготовлено на високому науковому рівні, що відзначено урядами США, Франції й України, низкою спеціалістів, широким загалом, пресою та телебаченням. З нагоди відкриття зазначеної експозиції 25 вересня у 2001 р. в Гранд Пале у Парижі відбулася прес-конференція, присвячена сучасним археологічним дослідженням ІА НАН України, в якій на запрошення французької сторони взяли участь П.П. Толочко, С.Д. Крижицький, С.А. Скорий, В.Ю. Мурзін, Ж.-П. Моен, Ф. Джинджан, Л.А. Яковлева. Після прес-конференції демонструвалися науково-документальні фільми, присвячені розкопкам, що проводилися ІА НАН України, не тільки відомих скіфських курганів, але і не менш відомих палеолітичних поселень Наддніпрянщини з житлами кісток мамонта; також широко висвітлено теперішні розкопки в Гінцях.

Спеціальний номер журналу «Діалог. Історія, політика, економіка. Україна і Франція» (2002, № 2) присвячено Франції, різним аспектам франко-українських зв'язків, у тому числі у галузі археології. Про це розповідали статті О. Айбабіна та Крістіана Піле, Л. Кулаковської, О. Моці, М. Русяєвої.

Найуспішнішим співробітництвом французьких та українських археологів виявилось у галузі мідієвістики та візантології. Завдячуючи цій співпраці та тісним і, часом, неформальним зв'язкам, у жовтні 1997 р. у Парижі в Collège de France (за участю CNRS, Université de Paris I та Musée des Antiquités nationales, à Saint-Germai-en-Laye) відбулася міжнародна конференція, присвячена раннім міським центрам Русі IX—X ст. та їхнім зв'язкам з Візантією, Скандинавією та Сходом. Від України брали участь Ф. Андрощук, Г. Івакін, В. Коваленко, О. Моця, з французького боку — М. Espéronnier, М. Kazanski, I. Sorlin, É. de la Vaissière, С. Zuckerman. За доповідями цієї конференції був підготовлений надзвичайно представницький і цікавий науковий збірник «Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient» (Paris, 2000) за редакцією М. Казанського, А. Нерсессян та К. Цукермана. Вперше в європейському виданні у такому масштабному обсязі розглянуті на сучасному рівні різнобічні аспекти виникнення та ранньої історії давньоруських міст у тісному взаємозв'язку з оточуючим світом. І не випадково, що це видання привернуло увагу багатьох європейських фахівців та швидко поширилось у науковому світі.

Вже досить тривалі зв'язки широкого кола українських науковців з Центром з дослідження історії та цивілізації Візантії CNRS і Collège de France у Парижі, завдяки енергії його співдиректора К. Цукермана, постійно зміцнюються та поширюються. Досить згадати спільні розкопки 1994—1997 рр. україно-французьких археологічних експедицій (керівники — О. Айбабін, К. Піле) біля с. Лучистого в Криму та в Ерані у Нижній Нормандії, які дали чудовий археологічний матеріал. У столиці департаменту — Кані (Caen) у 1997 р. відбулася резонансна виставка з матеріалами кримських та нормандських пам'яток доби великого переселення народів. Вийшла друком присвячена цим дослідженням чудово ілюстрована наукова збірка «Archeologie de la Mer Noir. La Crimée à l'époque des Grandes Invasions IVe — VIIIe siècles». Цій же тематиці була присвячена також і виставка в Антибі. Ціла низка археологів з різних наукових центрів України за цією тематикою стажувалася і продовжує стажуватися у Парижі, працювала у наукових бібліотеках та музеях. Французькі вчені (академік Ж. Дагрон, Ж.-П. Ариньон, М. Балар,

М. Казанський, М.-Ф. Озепі, К. Піле, Ж.-П. Сандіні, К. Цукерман, Ж.-К. Шене та багато інших) регулярно беруть участь у роботі експедицій та наукових форумів в Україні.

Суттєвим поштовхом до співробітництва у галузі візантознавства став XX Міжнародний Конгрес візантологів у 2001 р. в Парижі, в якому взяли участь 15 вчених з України. Зараз у тісній співпраці з Центром із дослідження історії та цивілізації Візантії завершується підготовка збірки наукових доповідей українських учасників

цього форуму у перекладі європейськими мовами.

Найближчим часом планується здійснити нові цікаві великі проекти, виставки, наукові зустрічі у галузі середньовічної археології та історії.

Ще раз необхідно із вдячністю підкреслити велике розуміння та всіяку підтримку, яку надає Посольство Франції в Україні розвитку потужних контактів між вченими-археологами Франції та України.

Діалог /Dialogue/. Історія, політика, економіка. Україна і Франція. — Київ, 2000. — № 2.

Історія культури давнього населення України // Історія української культури. — К., 2001. — Том 1.

Archeologies. 20 ans de recherches francaises dans le monde. Maisonneuve & Larose // ADPF. ERC. — Paris, 2005.

Archeologie de la Mer Noir. La Crimée à l'époque des Grandes Invasions IVe — VIIIe siècles. — Caen, 1997.

Iakovleva L., Pincon G. La frise sculptee du Roc-aux-Sorciers. — Paris, 1997.

Las centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient / Édité par M. Kazanski, A. Nercessian et C. Zuckerman) // Réalités Byzantines. — Paris, 2000, 7.

L'or des rois scythes. Archeologie en Ukraine / Cord. J.-P. Mohen et F. Djindjian // Dossiers d'Archeologie. — Dijon, 2001. — n°226-sept.

L'or des rois scythes / Dir. E. D. Reeder. — Paris, 2001.

Les mammouths. L'évolution et les races. La place des mammouths dans la vie quotidienne des hommes prehistoriques / Cord. Djindjian F., Iakovleva L. // Dossiers d'Archeologie. — Dijon, 2004. — n°291-mars.

XXe Congrès International des Études Byzantines. V. I—III. Collège de France — Sorbonne, 19—25 août 2001. — Paris, 2001.